

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет



МАЛИНЮК ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 81'44:811.581+811.161.2

ТИПОЛОГІЯ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ
У КИТАЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Київському національному лінгвістичному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Корольова Алла Валер'янівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кушнерик Володимир Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
кафедра германського, загального
і порівняльного мовознавства,
професор кафедри

кандидат філологічних наук
Нестеренко Ольга Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
кафедра мов і літератур
Далекого Сходу та Південно-Східної Азії,
асистент кафедри

Захист відбудеться “5” травня 2021 р. о 10.30 годині на засіданні спеціалізованої
ученої ради Д 26.054.02 у Київському національному лінгвістичному університеті
(03680 МСП, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного
лінгвістичного університету (03680 МСП, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73)

Автореферат розісланий “2” квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



М. О. Шутова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах.

Сучасна фоносемантика продовжує досліджувати проблему звукозображальності, яка в широкому плані пов'язана зі звуконаслідувальною гіпотезою походження людської мови (А. М. Газов-Гінзберг, І. Г. Гердер, О. Л. Погодін, О. Г. Спіркін, Б. В. Якушин), сформульованою свого часу філософами (Фома Аквінський, Рене Декарт, Жан-Жак Руссо та ін.), і яка в перебігу її тривалої перевірки й критики не була ані спростована, ані остаточно доведена. У зв'язку з цим звуконаслідувальна гіпотеза глотогенезу залишається перспективною для її подальшої інтерпретації, і вже на початку ХХІ століття до неї знову повертаються представники біологічної теорії походження мови (Д. Еверетт, Г. С. Кириченко, С. Міягава, В. Л. Федоренко, С. С. Шляхова та ін.).

Окреме й досі не вирішене питання у фоносемантиці, засновниками якої вважають С. В. Вороніна та його послідовника О. П. Журавльова, а в Україні – вчених Чернівецької наукової школи: В. І. Кушнерика, В. В. Левицького, В. В. Михайленка, О. Д. Огуя та ін., дискутується навколо принципів розмежування двох класів слів: власне *звуконаслідувань* (С. В. Воронін, І. О. Гаценко, О. І. Германович, Д. С. Кан, О. Ю. Карпенко, О. І. Кобелянська, В. О. Охріменко та ін.) і *звукосимволічних* слів (О. П. Журавльов, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, Р. І. Мельничук, О. І. Чернікова та ін.), які, хоча й об'єднані спільною системою *звукозображальності* (С. В. Воронін), проте не є тотожними, адже зумовлені різними типами мотивованості мовного знака: перші – зовнішнім типом (акустичним), другі – внутрішнім (сенсорним), пов'язаним із п'ятьма органами чуттів людини.

Звуконаслідування, або оноματοпи (С. В. Воронін), імітують звуки живої і неживої природи, тимчасом звукосимволічні слова утворені внаслідок взаємодії різних чуттів людини (т. зв. синестезії). Обидва класи слів притаманні всім мовам світу незалежно від їх генетичної і типологічної природи. Про це свідчить географія вивчення звукозображальних слів у мовах різних сімей і навіть макросімей, зокрема *індоєвропейської: української* (Л. І. Мацько, Ю. В. Юсип-Якимович та ін.), *німецької* (В. Вундт, О. О. Глухарьова, Г. Гілмер, В. Т. Косов, В. І. Кушнерик, О. В. Матасова, Т. Шіппан); *англійської* (С. В. Воронін, Т. А. Оришечко); *французької* (М. Граммон, Г. В. Комарова, О. Є. Корді); *румунської* (З. Віттох, А. Граур, Й. Йордан, А. Россеті); *голландської* (К. Г. Н. де Воойс, К. Стюттерхейм); *італійської* (Л. Шпітцер); *новогрецької* (А. Мірамбел); *таджицької* (М. Г. Абдулаєва); *уральської: карельської* (Д. В. Бубрих); *комі-перм'яцької* (А. С. Кривощокова-Гантман); *угорської* (В. Скалічка); *фінської* (Л. Хакулінен); *афразійської: алтайської* (Г. Рамстедт); *монгольської* (О. В. Панькіна, К. В. Сундуєва) і *тюркської* (М. К. Дмитрієв): *азербайджанської* (С. А. Аваков, Е. Б. Айвазова), *турецької* (М. Бітнер, А. М. Кононов, К. М. Фейтельберг), *туркменської* (М. Худайкулієв), *чуваської* (М. І. Ашмарін, Г. О. Корнілов) груп мов; *корейської* (Д. С. Кан, В. О. Охріменко, Г. О. Пак) і *японської* (Л. В. Богдан, О. І. Кобелянська, Є. М. Колпакчі, М. Й. Конрад, Є. Д. Поліванов, Н. Г. Румак, К. Є. Черевко, С. В. Чиронов) мов та ін.

У китайській мові, що належить до сино-тибетської мовної сім'ї, увагу було зосереджено передовсім на аналізі ономотопів як знаків первісної комунікативної системи людини (Т. А. Пруцьких, С. В. Стефановська, 陈淑浓, 郭淑芬, 石毓智, 王洪君, 朱德熙, 郑德刚), що відображають зв'язок звучання зі значенням (刘明忠, 彭家玉, 魏翊荣, 朱英贵). У результаті тривалих спостережень над семіотикою ономотопів китайські мовознавці сформулювали загальний закон “тьмяності на початку та яскравості наприкінці” звуконаслідувань і визначили типи чергувань ініціалей і фіналей у структурі цих слів (石毓智, 王洪君).

Окрему дискусійну проблему, що обговорюється й дотепер, становить припущення про те, що всі звукозображальні слова є знаками іконічного типу, в основу творення яких покладено ідентичність (мотивованість) між планом вираження і планом змісту (С. А. Алієва, Н. М. Єрмакова, Н. О. Курашкіна, Л. З. Лапкіна, З. А. Петкова, Н. Г. Румак, О. О. Титова, В. В. Фатюхін, О. П. Фролова, О. В. Юдаєва, L. Hinton, M. Magnus, 刘明忠, 吕叔湘, 马春玲, 朱德熙). Реконструювати мотивований зв'язок між звучанням і значенням можна за допомогою психолінгвістичних експериментів (Р. Браун, І. Н. Горелов, К. Ф. Сєдов, I. Taylor, S. Tsuru), які успішно вже проводяться з носіями різних мов і переважно в зіставно-типологічному аспекті (У. Леманн, І. В. Малинюк, Д. Рейд, Е. Свонсон, Е. Фішер-Йоргенсен, Д. Хайзе).

Припускаємо, що новий інтегрований фоносемантико-психолінгвістичний підхід сприятиме доведенню тези як про мотивований зв'язок між звуковою оболонкою звукозображального слова і його образним значенням у мовах різної генетичної і типологічної будови, так і про міжмовний характер знакового іконізму.

Актуальність теми дисертації полягає в її спрямованості на вивчення генетичної природи звукозображальних слів як іконічних знаків у мовах різної типологічної будови, зокрема в китайській, що належить до кореневого типу мов з відсутністю форм словозміни, а також в українській, флективній мові, в якій наявний широкий спектр засобів словозміни. Актуальність теми дослідження підсилюється ще й необхідністю розроблення нового підходу до реінтерпретації звуконаслідувальної гіпотези походження людської мови в контексті теорії моногенезу, зокрема її положення про універсальність знакового іконізму.

Зв'язок дисертації із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету в рамках наукової теми кафедри германської і фіно-угорської філології імені проф. Г. Г. Почепцова “Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діахронії”, а також у рамках фундаментального наукового проєкту “Ноосферно-ностратична реінтерпретація гіпотез походження людської мови” (державна реєстрація – 0120U102482, наказ МОН України № 490 від 09.04.2020 р.), що виконується за рахунок видатків фонду Державного Бюджету України в Київському національному лінгвістичному університеті (тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 5 від 26.12.2011 р.).

Метою дисертаційної роботи є встановлення типології звукообразальних слів у китайській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи для вивчення звукообразальних слів у зіставно-типологічній лінгвістиці;

– уточнити співвідношення понять “звуконаслідувальні слова” та “звукосимволічні слова” на основі їх фонетичної мотивованості;

– розробити комплексну методику зіставно-типологічного й експериментального дослідження звукообразальних слів у китайській та українській мовах;

– виявити типи ономотопів за семантикою і структурою й визначити їхню знакову природу;

– експериментально перевірити міжмовний характер знакового іконізму ономотопів китайської та української мов;

– експериментально підтвердити наявність універсального звукосимволізму в різногенетичних і різнотипологічних мовах;

– схарактеризувати закономірності й відмінності в асоціативно-функційних типах звукосимволічних слів китайської та української мов.

Об’єкт дослідження – звукообразальні слова в китайській та українській мовах (ономотопи – звуконаслідування й звукосимволічні слова) як мотивовані знаки-ікони.

Предмет дослідження – семантико-структурні й асоціативно-функційні типи звукообразальних слів.

Фактичний матеріал дисертації становлять тлумачні лексикографічні джерела: 现代汉语词典 (Сучасний словник китайської мови) та Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел, з яких відібрано 191 од. китайських звуконаслідувань та 199 од. – українських.

Специфіка теми, завдань і матеріалу дисертації зумовили комплексний підхід до вибору **методів і прийомів дослідження**: *структурного методу* з його методиками: *дефінітивним аналізом* – для укладання лексикографічної картотеки звуконаслідувальних слів у китайській (191) та українській (199) мовах; *дистрибутивним аналізом* – для виявлення артикуляційно-акустичних характеристик фонетичної сполучуваності китайських та українських голосних і приголосних звуків у семантичній структурі ономотопів; *кількісно-якісний і математично-статистичний метод* – для визначення відсоткового співвідношення між чотирма типами ономотопів та їхніми видами у кожній мові окремо і в зіставленні; для обчислення мотиваційної продуктивності семантики ономотопів у структурних типах звуконаслідувальних слів; для опрацювання експериментальних даних за формулою: $X_{1-30} (\%) = 3N_{n(1-30)} / 30 * 100\%$.

Фоносемантичний метод – для реконструкції взаємозв’язку між звуком і значенням у внутрішній і зовнішній формах ономотопів. *Зіставно-типологічний метод* – для укладання семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукообразальних слів у китайській та українській мовах; виявлення спільних і відмінних характеристик звукообразальних слів.

Психолінгвістичний метод (психолінгвістичний експеримент) – для експериментальної перевірки міжмовного характеру знакового іконізму китайських та українських ономатоїв і звукосимволічних слів, а також для експериментальної перевірки наявності універсального звукосимволізму в зіставлюваних мовах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше представлено* новий фоносемантико-психолінгвістичний підхід для встановлення різноаспектної семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах.

Уперше *укладено* лексикографічну картотеку звуконаслідувальних слів у китайській (191) та українській (199) мовах. *Поглиблено* окремі положення теорії моногенезу, які базуються на тому, що в генетично (сино-тибетська мовна сім'я й індоєвропейська мовна сім'я) й типологічно (ізолятивний тип і флективний тип) різних мовах генеруються тотожні структури, а тому носії цих мов здатні сприймати звуконаслухання і звукосимволічні слова чужої мови на підставі збереження в їхній свідомості колишніх спільних знань і первісних відчуттів, що спрацьовують у перебігу сприйняття форми і значення незнайомого слова.

Запропоновано нове термінологічне позначення для виявлених чотирьох типів семантичних ономатоїв – звуконаслідувальних слів – у зіставлюваних мовах: *артефактофонного* (кит. – 42%; укр. – 38%); *антропофонного* (кит. – 25%; укр. – 31%), *зоофонного* (кит. – 19%; укр. – 26%) та *натурофонного* (кит. – 14%; укр. – 5%). *Артефактофонний* представлений трьома видами: ономатої – наслідування звуків гри на музичних інструментах (кит. – 4%; укр. – 5%), ономатої – наслідування звуків механізмів (кит. – 13%; укр. – 11%) й ономатої – наслідування звуків різноманітних шумів (удар, тріск, стукіт) (кит. – 25%; укр. – 22%); *антропофонний* тип включає два види ономатоїв: *артикуляційний* (кит. – 18%; укр. – 20%) і *акціональний* (кит. – 7%; укр. – 11%); *зоофонний* – також два види: ономатої, що імітують крики тварин (кит. – 12%; укр. – 17%), й ономатої, що імітують звуки птахів (кит. – 7%; укр. – 9%), і останній тип *натурофонний* – теж два види: ономатої, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, вогню (кит. – 5%; укр. – 1%), й ономатої, що наслідують звучання рідини (кит. – 9%; укр. – 4%).

Зафіксовано переважання у китайській мові *артефактофонів* третього виду (25%) й *артикуляційних антропофонів* (18%). Найменша кількість звуконаслідувань китайської мови припадає на *натурофони*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (5%), й *артефактофони* – наслідування звуків гри на музичних інструментах (4%).

В українській мові також переважають *артефактофони* третього виду (22%) й *артикуляційні антропофони* (20%). Це пояснюється усвідомленням важливості людського фактора в мовному знакові. Найменш представлені в українській мові *натурофони*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (1%), та *натурофони*, що наслідують звучання рідини (4%).

Розроблено нову класифікацію для систематизації структурних типів китайських та українських ономатоїв, яка включає: *прості однокладові ономатої* (кит. – 23%; укр. – 56%); *складні двоскладові ономатої* (кит. – 33%; укр. – 12%); *складні редульовані* (кит. – 35%; укр. – 29%); *складні парні* (кит. – 6%; укр. – 2%) та *складні багатоскладові* (кит. – 3%; укр. – 1%).

Установлено, що в українській мові вдвічі більше *односкладових онома топів*, ніж у китайській (кит. – 23%; укр. – 56%), які до того ж є найбільшими за кількісними показниками й серед інших структурних типів в українській мові. Односкладовими українськими звуконаслідуваннями переважно є *артефактофони*: звуки ударів, шуму, стуку, падіння. У китайській мові, навпаки, домінують *складні онома топи* з двоскладовою формою (*двоскладові, редупліковані та парні*), ніж в українській (кит. – 74%; укр. – 38%). Двоскладова форма, зокрема редуплікована, властива *зоофонам*, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. *Антропофони* та *натурофони*, як правило, теж мають двоскладову форму.

Уперше у зіставно-типологічній лінгвістиці *проведено* асоціативний експеримент із носіями китайської та української мов, результати якого доводять, що звукова форма онома топів і звукосимволічних слів незалежно від генетичного походження мови та її типологічної структури є мотивованою їхнім змістом, і що в кожній мові вони належать до знаків іконічного типу білатерально-асоціативної природи.

Сформульовано новий для лінгвокомпаративістики висновок про те, що міжмовний характер іконізму відображає спільні когнітивні здатності первісної людини, зокрема таку здатність, як наслідування звуків живої і неживої природи (С. Міягава), що розвинулась на першій стадії глотогенезу. *Доведено*, що іконізм звукозображальних слів китайської та української мов є універсальним способом збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту мовного знака, який виявляється у відображенні позначуваного через позначення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування в наукових дослідженнях з проблем реінтерпретації гіпотез походження людської мови, а також у процесі викладання навчальних дисциплін: “Стилістика китайської мови”, “Теоретична граматики китайської мови”, “Лексикологія китайської мови”, “Історія китайської мови”, “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, “Теоретична граматики української мови (розділ Словотвір)”. Фактичний матеріал дисертації може бути використаний для укладання двомовного перекладного словника китайсько-українських онома топів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено в доповідях на *вісьмох міжнародних конференціях*: XI Міжнародна наукова конференція “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків, 2012), Міжнародна науково-практична конференція “Україна і світ: діалог мов та культур” (Київ, 2012), Міжнародна наукова конференція “Іноземна філологія у XXI столітті” (Запоріжжя, 2012), Міжнародна науково-практична конференція “Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі” (Львів, 2012), I Міжнародна наукова конференція “Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і практичні аспекти” (Одеса, 2012), Міжнародна науково-практична конференція (Москва, 2012), Міжнародна наукова конференція “Science without boundaries development in 21st century” (Budapest, 2019), Міжнародна науково-практична конференція “Ad orbem per linguas. До світу через мови” (Київ, 2020).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено у *дев'яти* публікаціях: у 4-х статтях у фахових виданнях України, в 1-й статті – в періодичному виданні іншої держави, у тезах доповідей 4-х наукових конференцій різних рівнів.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаної літератури (263 позиції, з яких 78 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (8 позицій) та 3-х додатків. Повний обсяг дисертації – 190 сторінок, основний зміст викладено на 166 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми їхньої апробації та структуру роботи.

У **першому** розділі **“Фоносемантичні засади вивчення звукозображальних слів у зіставно-типологічній лінгвістиці”** розкрито суть *звукозображальної лексики у фоносемантиці* загалом та з позицій *психолінгвістики* зокрема.

Звукозображальна лексика (*звуконаслідувальні* (ономатопи) й *звукосимволічні слова*) залишається тим фондом у кожній мові, який, у першу чергу, становить значний ресурс для вивчення питань мотивованості мовного знака (С. В. Воронін, О. П. Журавльов, В. В. Левицький, Ю. Л. Маленовський та ін.).

Ставлення до проблеми мотивованості мовного знака радикально змінювалося залежно від дослідницької парадигми і належності вчених до певного наукового напрямку. Відповідно до проголошення фоносемантичної підсистеми мови знаковою системою синергетичного типу (І. О. Гаценко, О. І. Германович, А. А. Калита, О. Ю. Карпенко, Ю. Ф. Касим, О. І. Кобелянська, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, Л. І. Мацько, О. В. Тішина, С. М. Толстая, О. І. Чернікова, С. В. Чиронов, Ю. В. Юсип-Якимович та ін.) мовні знаки почали розглядати як сутності, що здатні до самоорганізації під впливом контексту на основі взаємодії двох операцій: логічного мислення й абстрагування, що генерують не лише прямі зв'язки з референтом, а й викликають асоціації і тактильні відчуття (Е. Б. Айвазова, Н. М. Єрмакова, Н. О. Курашкіна, Н. Г. Румак, О. О. Титова, О. П. Фролова, О. В. Юдаєва).

Звукозображальні слова характеризуються закономірним мотивованим зв'язком між фонемами слова і покладеною в основу номінації незвуковою ознакою денотата (А. А. Калита, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький). В ономатопах та їх похідних характерною ознакою є звук, що становить наслідування позамовного звучання, яке називають *фонетичною мотивованістю* (С. В. Воронін, Р. І. Мельничук), адже людина імітує звучання в результаті пізнання нею явищ навколишнього світу. Тимчасом психофізіологічною основою звукосимволізму є *синестезія* та *кінеміка* (В. І. Кушнерик, В. В. Левицький). Синестезія має місце при одночасному виникненні в людини відчуттів у різних органах. Як наслідок, людина здатна переживати синергію кількох відчуттів одночасно.

Супроводжують відчуття та емоції кінестетичні рухи. Комбінація синестезії та кінеміки лежить в основі творення звукосимволічних слів.

Питання мотивованості ономатоїв і звукосимволічних слів постало й у процесі визначення їх морфологічного статусу (Т. М. Возний, Є. А. Карпіловська, Л. І. Мацько, Р. Д. Швець). Одні дослідники (Л. І. Мацько, Р. Д. Швець) розглядають їх у складі вигуків, інші (Т. М. Возний, Є. А. Карпіловська) – на межі дієслів та вигуків, на позначення яких було введено такі терміни, як “усічені дієслівні форми”, “вигуково-дієслівні форми” та ін.

У китайській мові 现代汉语。虚词 (Сучасна китайська мова. Службові слова) на позначення ономатоїв і звукосимволічних слів уведено різні суміжні терміни: “象声词 xiàngshēngcí”, “拟声词 nǐshēngcí”, “拟音词 nǐyīncí”, “表音词 biǎoyīncí” тощо. Але останнім часом 张斌。现代汉语语法分析 2000 (Чжан Бін. Граматичний аналіз сучасної китайської мови); 马春玲。拟声词的语法功能及其修辞作用 2002 (Ма Чуньлін. Граматична та риторична функції звуконаслідувальних слів) найчастіше вживаними є лише два: “象声词 xiàngshēngcí” та “拟声词 nǐshēngcí”. Китайські граматисти, як правило, надавали перевагу дослідженню ономатоїв (刘明忠, 吕叔湘) і вважали їх окремим підкласом вигуків, а звуковий символізм їх цікавив насамперед у давній китайській мові (редуплікація, алітерація, склади, що римуються).

Дослідники (郑德刚, 彭家玉) звернули увагу й на особливі синтаксичні функції ономатоїв у реченні й запропонували вивчати цей клас слів серед повнозначних частин мови, зокрема як особливий підклас прикметників (马春玲), і навіть як незалежну частину мови.

Справжнім відкриттям стала стаття 朱德熙。潮阳话和北京话重叠式象声词的构造 (Чжу Десі. Структура дубльованих звуконаслідувальних слів пекінського та чаоянського діалектів), в якій було виведено закони для одно-, дво- та чотирискладових звуконаслідувань Пекінського діалекту.

Очевидним є факт, що звукозображальна система і китайської, і української мов як наукова проблема в теоретичному плані має вивчатися у площині не лише фоносемантики, а й граматичної семантики для побудови типології слів цієї системи у кожній із мов й аргументації міжмовних зв'язків між типами їх мотивованості. Такий підхід потребує залучення міждисциплінарних методик для аналізу звукозображальних слів і насамперед експериментальних процедур, розроблених у психолінгвістиці.

У другому розділі **“Методологія зіставно-експериментального аналізу звукозображальних слів китайської та української мов”** запропоновано новий фоносемантико-психолінгвістичний підхід для встановлення типології звукозображальних слів китайської та української мов, який складається з трьох етапів.

Методологічний шлях до наукового пізнання будь-якого мовного явища ґрунтується на світоглядних засадах співвіднесення лінгвістичних даних із іншими фундаментальними науками. Виходячи з цього методологія дослідження явища звукозображальності у двох різнотипологічних мовах базується на міждисциплінарному підході двох наук: *фоносемантики* та *психолінгвістики*.

Фоносемантика, розробляючи свій методологічний інструментарій, активно вивчала здобутки психолінгвістів (Дж. Вайс, О. П. Журавльов, В. В. Левицький,

С. Ньюмен, Ч. Осгуд, Е. Сепір), які аналізували синестезійні явища, пов'язані з різними звуками мови. Перші експерименти були проведені ще наприкінці 20-х–30-х років ХХ ст. американським ученим Е. Сепіром. Їх продовжили Дж. Вайс, О. П. Журавльов, В. В. Левицький, С. Ньюмен та ін.

Сучасні психолінгвісти вдосконалили методику проведення перших експериментів шляхом обчислення психометричних показників із застосуванням процедур теорії ймовірності та математичної статистики. Р. Браун і Р. Наттел, аналізуючи відновлення інформантами змісту антонімічних пар невідомої для них мови, установили статистичну, а не випадкову залежність імовірності правильних відповідей реконструйованих зв'язків фонетичної оболонки (форми) слова і його значення. Цей експеримент було проведено з носіями мов різних сімей і виявлено, що їхні мови можна об'єднати у групи за ознакою спільності фонетичного значення.

Дослідження звукообразності у двох генетично неспоріднених мовах: китайській та українській потребує комплексного підходу, оскільки поєднання емпіричних й експериментальних методів сприятиме виявленню спільних і відмінних механізмів ономазіологічно-номінативних процесів у цих мовах.

Установлення типологічних закономірностей і відмінностей звукообразальних слів китайської та української мов здійснювалося у три етапи.

На *першому етапі* методом *суцільної вибірки* з тлумачних словників китайської (现代汉语词典 / Словник сучасної китайської мови) та української (Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел) мов відібрано ономотопи й *укладено* їх лексикографічну картотеку в кількості 191 од. у китайській мові й 199 од. – в українській. Вибір обох тлумачних джерел не випадковий: словники мають паритетні роки їх видання (2004 рік і 2005 рік) і сумарний обсяг сторінок (1768 стор. і 1728 стор.).

На *другому етапі* укладено *семантичні й структурні типи ономотопів* у двох мовах. За допомогою *зіставно-типологічного методу* виявлено спільні й відмінні види у кожному типі ономотопів. Виконано *кількісне й статистично-математичне обчислення* співвідношень між звуконаслідуваннями в межах однієї мови та в зіставленні. Аргументовано продуктивність семантико-структурних типів і видів звуконаслідувальних слів у кожній із мов та розкрито їх характер як мовних знаків іконічного типу.

На *третьому етапі* проведено *психолінгвістичний експеримент* із носіями китайської та української мов. На початку експерименту було сформульовано гіпотезу про те, що, оскільки в різнотипологічних мовах породжуються подібні мовні структури, то логічно припустити, що носії цих мов зможуть сприймати звуконаслідування нерідної для них мови. Якщо носії генетично різних за походженням мов володіють спільними когнітивними здібностями, які вони успадкували від своїх колишніх предків – носіїв спільної людської протомови, то це дозволить їм визначити значення незнайомого слова, а в цьому дослідженні підтвердити міжмовний характер іконізму та універсальність звуко символізму.

Розроблена комплексна методика зіставно-експериментального вивчення звукообразальних слів виявилася ефективною й забезпечила укладання їх двоаспектної типології: семантико-структурної й асоціативно-функційної.

У третьому розділі “Семантико-структурні типи ономотопів у китайській та українській мовах” укладено семантичну і структурну типологію ономотопів з внутрішньомовною видовою таксономією.

Китайська та українська мови через свої фонетичні та типологічні закономірності мають відмінні артикуляційно-акустичні класифікації звуків. У зв'язку з цим зовнішня форма (план вираження) семантично тотожних ономотопів є різною у плані їх фонемного складу. Семантична класифікація ономотопейчних слів китайської та української мов, незалежно від їх зовнішньої фонетико-фонологічної форми, включає спільні 4 типи: *артефактофонний, антропофонний, зоофонний, натурофонний*.

Перший тип – *артефактофонний*, що утворюють ономотопи, пов'язані з предметами, які виготовлені людиною (кит. – 42%; укр. – 38%), має 3 види:

1) *артефактофони-наслідування гри музичних інструментів* (кит. – 4%; укр. – 5%): наслідування гри на барабанах: 冬冬 *dōngdōng*, бум-бум; наслідування гри на струнних музичних інструментах: 吱吱 *zhīzhī*, 嘎吱 *gāzhī*, бринь, тринь-бринь;

2) *артефактофони-наслідування звуків механізмів* (кит. – 13%; укр. – 11%): наслідування звуку годинника: 嘀嗒 *dīdā*, тик-так; наслідування торохтіння рухомого екіпажу: 辘辘 *línlín*, черк-черк; наслідування сигналу паровоза, машини: 嘟嘟 *dūdū*, ту-ту; наслідування звучання дзвона, дзвінка: 丁零 *dīnglíng*, 咝咝 *huìhuì*, 铮铮 *zhēngzhēng*; бов, бум, дзень, дзінь, телень, дзелень, тень-телень;

3) *артефактофони-наслідування звуків шуму* (удар, падіння, тріск, стукіт) (кит. – 25%; укр. – 22%): наслідування звуків коротких ударів: 梆梆 *bāngbāng*, 剥啄 *bōzhúo*, тук, грюк, гряк; наслідування звуків падіння: 咣 *guāng*, ген, бех, бебех; наслідування звуку ударів: 咕咚 *gūdōng*, бабах, бац, тарак; наслідування звуків тріскання: 啪嚓 *pāchā*, 啪啦 *pāla*, хруп, хрясь, хрусь; наслідування звуків скрипіння: 唧呀 *uīyā*, черк, скрип.

Другий тип – *антропофонний*, до складу якого входять ономотопи, пов'язані з людиною (кит. – 25%; укр. – 31%), має 2 види:

1) *артикуляційні антропофони* – наслідують фізіологічні процеси, здійснювані мовними органами людини (кит. – 18%; укр. – 20%): наслідування звуку дихання: 呼吸 *hūxī*, хух, пух; наслідування звуку кашлю: 咯 *kǎ*, кахи, кахи-кахи; наслідування звуків сміху: 格格 *gēgē*, 哈哈 *hāhā*, 呵呵 *hēhē*, 嘿嘿 *hēihēi*, ких-ких, хе-хе, га-га, го-го, ха-ха; наслідування звуків свисту: 咻 *xiū*, ф'ю-ф'ю, фюїть;

2) *акціональні антропофони* (кит. – 7%; укр. – 11%): наслідування звуків ходи: 吧唧 *bājī*, 蹬蹬 *dēngdēng*, 呱呱 *guāguā*, талан, топ, туп, шварк; наслідування звуків серцебиття: 蹦蹦 *bēngbēng*, 怦怦 *pēngpēng*, 突突 *tūtū*, 噔 *tōng*, тьох-тьох, тук-тук.

Третій тип – *зоофонний*, що утворюють ономотопи, пов'язані зі звуками живої природи (кит. – 19%; укр. – 26%), має теж 2 види:

1) *зоофони-наслідування криків тварин* (кит. – 12%; укр. – 17%): наслідування нявкання кішки: 喵喵 *mīāomīāo*, няв-няв; наслідування мурчання кішки: 呼噜 *hūlū*, мур-мур; наслідування гавкання собаки: 汪汪 *wāngwāng*, гав-гав; наслідування

іржання коня – 萧萧 xiāoxiāo, і-го-го; наслідування ревіння корови: 哞哞 mōumōu, му-му; наслідування крику свині: 哼哼 hēnghēng, хрю-хрю, рох-рох;

2) зоофони-наслідування крику та співу птахів (кит. – 7%; укр. – 9%): наслідування звуку пташиного щебетання: 啾啾 jiūjiū, цвірінь-цвірінь; наслідування пташиного свисту: 叽叽 jījī, фюїть; наслідування крику журавля: 戛然 jiárán, кру-кру; наслідування крику качки: 呱呱 guāguā, кря-кря; наслідування крику півня: 喔喔 wòwò, кукуріку; сюди ж відносимо наслідування звуків пурхання птахів: 扑棱 pūleng, 忒儿 tēir, фирк, фур, фурр.

Четвертий тип – натурофонний, що утворюють ономатопи, які імітують звукові ознаки явищ неживої природи та рослин (кит. – 14%; укр. – 5%), має теж 2 види:

1) натурофони-наслідування шуму вітру, грому, шелесту листя тощо (кит. – 5%; укр. – 1%): наслідування звуків грому: 咕隆 gūlōng, тарах; наслідування шуму вітру: 呼啸 hūxiào, гу-гу, у-у; наслідування шелесту листя: 淅沥 xīlì, шелесть;

2) натурофони-наслідування звучання рідини (кит. – 9%; укр. – 4%): наслідування звуків дзюрчання води: 潺潺 chánchán, дзюр; наслідування звуків сплеску води при падінні: 咕咚 gūdōng, бовть, бульк, хлюп.

Спостережувана подібність семантичних типів і видів звуконаслідувальних слів різнотипологічних і різногенетичних мов підтверджує припущення про те, що ономатопи є знаками первинної номінації, які збереглися у свідомості носіїв кожної мови як дивергентно-конвергентного нащадка загальнолюдської мови. Вочевидь, що первісна людина наслідувала не лише те, що усвідомлювала й що її оточувало, а й поведінку собі подібних і навіть те, що було предметом її тодішньої матеріальної і ритуальної культури. Це показує і досліджуваний матеріал (зафіксовано більшу кількість артефактофонів третього виду в кожній із мов як показник того факту), що первісні люди в першу чергу наслідували звуки артефактів (штучно створених предметів), з якими вони щоденно взаємодіяли. Найменша кількість ономотопів в обох мовах припадає на натурофони. Це пояснюється тим, що первісна людина уважала себе частиною природи, і тому цей світ для неї був як звичний і буденний, так і глибоко тотемний, почасти табуїстичний.

Що стосується власне структурних типів ономотопів, то вони мають досить обмежену варіативність. Йдеться не про фонетичний склад окремого складника ономотопа, що структурує його основу, а те, з яких компонентів він складається у процесі творення мовного знака.

Беручи до уваги розроблені в лінгвістиці класифікації ономотопів китайської (王了一, 尹斌庸) та української (І. О. Гаценко, Ю. В. Юсип-Якимович) мов, було запропоновано нову структурну їх класифікацію.

Залежно від кількості складів ономотопи класифіковано за такими типами:

1. Прості однокладові ономатопи (кит. – 23%; укр. – 56%): 梆 bāng, 嘞 bēng, 嚓 cā, 潺 chán, 哧 chī, 铛 dāng, 嘎 gā; бах, бац, бех, брязь, бум, бух, ген.

2. Складні двоскладові ономатопи (кит. – 33%; укр. – 12%): 拨刺 bōlá, 哧溜 chīliū, 当啷 dānglāng, 嘀嗒 dīdā, 咕咚 gūdōng, 呼啸 hūxiào; бухи, ваба, дзелень, киги.

3. Складні редуplikовані ономато́пи (кит. – 35%; укр. – 29%): 趑趑 *bōbō*, 丁丁 *dīngdīng*, 嘎嘎 *gāgā*, 咳儿咳儿 *huī er huī er*, 哗啦啦 *huālālā*, 咕噜噜 *gūlūlū*; буль-буль, *gav-gav*, *kap-kap*; кахи-кахи, *цвірінь-цвірінь*, *мекеке*, *тирири*.

4. Складні парні ономато́пи (кит. – 6%; укр. – 2%): 嘀嗒 *dīdā*, 叮当 *dīngdāng*, 丁东 *dīngdōng*, 丁零 *dīnglíng*; *тік-так*, *тунди-рунди*, *тринь-бринь*, *хан-лан*.

5. Складні багатоскладові ономато́пи (кит. – 3%; укр. – 1%): 噉哩喀喳 *qīlīkāchā*, 叽里呱啦 *jīlīguālā*, 哼儿哈儿 *hēng er ha er*; *кукуріку*.

Установлено, що в українській мові вдвічі більше односкладових ономато́пів, ніж у китайській (кит. – 23%; укр. – 56%), які до того ж є найбільшими за кількісними показниками й серед інших структурних типів в українській мові. Односладовими українськими ономато́пами переважно є *артефактофони*: звуки ударів, шуму, стуку, падіння. У китайській мові, навпаки, домінують складні двоскладові, складні редуplikовані, складні парні ономато́пи, ніж в українській (кит. – 74%; укр. – 38%). Це можна пояснити словотвірними характеристиками сучасної китайської мови, її тенденцією до двоморфемних слів як еволюційної двотисячолітньої історії переходів від односладного слова в мовах ізолятивного типу до двоскладових слів, тобто слів із двох повнозначних (кореневих) морфем.

У четвертому розділі “**Асоціативно-рецептивне відображення іконічного звуконаслідування і звукосимволізму у свідомості носіїв китайської та української мов**” проведено асоціативно-рецептивний експеримент із носіями китайської та української мов на предмет візуального сприйняття форми і значення ономато́пів, результати якого доводять, що звукова форма звуконаслідувань, незалежно від генетичного походження мови, є мотивованою їхнім змістом і що в кожній мові вони належать до іконічного типу знаків білатерально-асоціативної природи.

На початку дослідження було сформульовано гіпотезу про те, що при сприйнятті звуконаслідувальних слів незнайомої мови, реципієнти, в пошуку відповідників у рідній мові, підсвідомо будуть спиратися на іконічні властивості ономато́пів.

Для експериментального дослідження ступеня іконічності в ономато́пах китайської та української мов як універсального засобу збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту було розроблено відповідну програму.

Інформантами експерименту стали 30 студентів 3 курсу Київського національного лінгвістичного університету (2012 р.) та 30 студентів Пекінського університету мови та культури (北京语言大学) (2012 р.), поділені на групи з 10 осіб. Кожен інформант отримав індивідуальну анкету для виконання завдання та інструкцію.

Анкета включала по 30 звуконаслідувань для носіїв китайської і української мов, відібрані зі словників: 现代汉语词典 (Словник сучасної китайської мови) та Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел, які за розробленою семантичною типологією виявилися найпродуктивнішими для кожної із мов.

Ономато́пи були записані на аудіо носіями сучасної китайської мови “путунхуа” та “сучасної української літературної мови”.

Інструкція. Носіям китайської та української мов було запропоновано таке завдання: “您将听到 30 个象声词，每个单词重复 3 遍。您的任务是给指定的象声词选择相对应的中文和乌克兰语并将其写下来”。 / “Прослухайте 30 звуконаслідувальних слів, які будуть повторені тричі. Доберіть для цих звуконаслідувань відповідники у китайській мові й, відповідно, в українській мові та запишіть їх”.

Одержані результати сприйняття ономатоїв носіями китайської та української мов були опрацьовані за традиційним математичним алгоритмом визначення **середнього арифметичного кількісної вибірки** ономатоїв – коефіцієнт, що дорівнює відношенню суми всіх одиниць вибірки до їхньої кількості. Аналіз одержаних експериментальних даних було опрацьовано для кожного окремого ономатої в його відношенні до загальної кількості ономатоїв (30) за формулою:

$$X_{1-30} (\%) = 3N_{n(1-30)} / 30 * 100\%,$$

де $X_{1-30} (\%)$ – відсоток середнього арифметичного кількісної вибірки для певного ономатої, $3N_{n(1-30)}$ – кількість правильних відповідей інформантів щодо кожного ономатої (1–30), 30 – загальна кількість ономатоїв (результати подано в Табл. 1, 2).

Наступний етап опрацьовання одержаних експериментальних даних полягав в обчисленні відношення суми наданих інформантами правильних відповідей до загальної кількості ономатоїв живої / неживої природи за формулою:

$$X_{\text{заг. жп / нп}} (\%) = X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%) / 15,$$

де $X_{\text{заг. жп / нп}} (\%)$ – відсоток середнього показника кількісної вибірки для всіх ономатоїв живої (15) / неживої (15) природи, $X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%)$ – відсоток суми результатів правильних відповідей для всіх ономатоїв живої / неживої природи.

Для обчислення загальної суми показників ономатоїв живої / неживої природи застосовано формулу:

$$X_{\text{заг.}} = X_{\text{заг. жп}} (\%) + X_{\text{заг. нп}} (\%)$$

Таблиця 1

Результати сприйняття китайських звуконаслідувань носіями української мови

№	Звуконаслідування китайської мови		Відповідники-ономатої в українській мові	Результати наданих відповідей	
	ієрогліфічне слово	транслітерація		кількість	(%)
<i>Ономатої живої природи</i>					
1.	喵喵	mīāomīāo	няу-няу	30	100%
2.	嘎嘎	gāgā	га-га	30	100%
3.	哞哞	mōumōu	му-му	28	93,3%
4.	咩咩	mīēmīē	ме-ме	27	90%
5.	呱呱	guāguā	ква-ква	24	80%
6.	汪汪	wāngwāng	гав-гав	19	63,3%

7.	唧唧	jījī	дз-з-з	16	53,3%
8.	哼哼	hēnghēng	хрю-хрю	14	46,7%
9.	啾啾	jiūjiū	цвірінь-цвірінь	10	34%
10.	咯咯哒	gēgēdā	куд-кудак	5	16,7%
11.	呼噜	hūlū	мур-мур	0	0%
12.	萧萧	xiāoxiāo	і-го-го	0	0%
13.	哑哑	yāyā	кар-кар	0	0%
14.	喔喔	wōwō	кукуруку	0	0%
15.	吱吱	zīzī	пі-пі	0	0%
Ономатопи неживої природи					
16.	嘀嗒	dīdā	тік-так	23	73,3%
17.	丁零	dīnglíng	дінь-дінь	21	70%
18.	冬冬	dōngdōng	тук-тук	14	46,6%
19.	蹦蹦	bēngbēng	бум-бум	10	33,3%
20.	啪嗒	pādā	бабах	7	23,3%
21.	扑通	pūtōng	бульк	2	6,7%
22.	咕咚	gūdōng	бубух	2	6,7%
23.	嘎巴	gāba	хрусь	1	3,3%
24.	咕嘟	gūdū	буль-буль	0	0%
25.	嘎吱	gāzhī	скрип-скрип	0	0%
26.	乒乓	pīngpāng	бебех	0	0%
27.	滴沥	dīlì	кап-кап	0	0%
28.	当当	dāngdāng	бух-бух	0	0%
29.	淙淙	cóngcóng	хлюп-хлюп	0	0%
30.	喀吧	kābā	трах	0	0%

Носії української мови надали *абсолютно правильні відповідники* для **ономатопів живої природи** (100% для *嘎嘎 gāgā (га-га)*, *喵喵 miāomiāo (няу-няу)*, нульові відповідники для **ономатопів як живої** (0% для *呼噜 hūlū (мур-мур)*, *萧萧 xiāoxiāo (і-го-го)*, *哑哑 yāyā (кар-кар)* та ін.), так і **неживої** (0% для *咕嘟 gūdū (буль-буль)*, *嘎吱 gāzhī (скрип-скрип)*, *乒乓 pīngpāng (бебех)* та ін.) **природи**. Це пояснюється повним збігом / не збігом акустично-артикуляційних фонологічних характеристик китайської та української мов.

Носії української мови надали *наближені до абсолютного показника правильні відповідники* для **ономатопів живої природи** (93,3% для 咩咩 *miēmiē* (ме-ме), 90% для 咩咩 *mōumōu* (му-му) та ін.), *наближені до нульового показника відповідники* для **ономатопів як живої** (16,7% для 咯咯哒 *gēgēdā* (куд-кудак), так і **неживої** (扑通 *pūtōng* (бульк), 咕咚 *gūdōng* (бубух), 嘎巴 *gāba* (хрусь)) **природи**.

Якщо сума наданих українськими інформантами правильних відповідей до загальної кількості ономатопів живої природи становить 45,1%, то неживої – лише 17,5%. Загальна сума ономатопів живої / неживої природи – **62,6%**.

Таблиця 2

Результати сприйняття українських звуконаслідувань носіями китайської мови

№	Звуконаслідування української мови	Відповідники-ономатопи у китайській мові		Результати наданих відповідей	
		ієрогліфічне слово	транслітерація	кількість	%
Ономатопи групи живої природи					
1.	га-га	嘎嘎	gāgā	30	100%
2.	няу-няу	喵喵	miāomiāo	30	100%
3.	ме-ме	咩咩	miēmiē	29	96,7%
4.	му-му	咩咩	mōumōu	28	93,3%
5.	дз-з-з	唧唧	jījī	22	73,3%
6.	ква-ква	呱呱	guāguā	20	66,7%
7.	гав-гав	汪汪	wāngwāng	18	60%
8.	цвірінь-цвірінь	啾啾	jiūjiū	13	43,3%
9.	хрю-хрю	哼哼	hēnghēng	5	16,6%
10.	куд-кудак	咯咯哒	gēgēdā	3	10%
11.	мур-мур	呼噜	hūlū	2	3,3%
12.	і-го-го	萧萧	xiāoxiāo	0	0%
13.	кар-кар	啞啞	yāyā	0	0%
14.	кукуріку	喔喔	wōwō	0	0%
15.	пі-пі	吱吱	zīzī	0	0%
Ономатопи групи неживої природи					
16.	тук-тук	冬冬	dōngdōng	24	80%
17.	тік-так	嘀嗒	dīdā	23	76,7%
18.	дінь-дінь	丁零	dīnglíng	22	73,3%
19.	бабах	啪嗒	pādā	13	43,3%

20.	бум-бум	嘣嘣	bēngbēng	4	13,3%
21.	бульк	扑通	pūtōng	2	6,7%
22.	кап-кап	滴沥	dīlì	1	3,3%
23.	бух-бух	当当	dāngdāng	1	3,3%
24.	хрусь	嘎巴	gāba	0	0%
25.	скрип-скрип	嘎吱	gāzhī	0	0%
26.	бебех	乒乓	pīngpāng	0	0%
27.	бубух	咕咚	gūdōng	0	0%
28.	буль-буль	咕嘟	gūdū	0	0%
29.	хлюп-хлюп	淙淙	cóngcóng	0	0%
30.	трах	喀吧	kābā	0	0%

Носії китайської мови надали *абсолютно правильні відповідники* для **ономатопів живої природи** (100% для *га-га* (嘎嘎 gāgā), *няу-няу* (喵喵 miāomiāo)), *нульові відповідники* для **ономатопів як живої** (0% для *і-го-го* (萧萧 xiāoxiāo), *кар-кар* (唼唼 yāyā) та ін.), так і **неживої** (0% для *хрусь* (嘎巴 gāba), *скрип-скрип* (嘎吱 gāzhī) та ін.) **природи**.

Носії китайської мови надали *наближені до абсолютного показника правильні відповідники* для **ономатопів як живої** (96,7% для *ме-ме* (咩咩 miēmiē), 93,3% – *му-му* (哞哞 mōumōu)), так **неживої** (80% для *тук-тук* (冬冬 dōngdōng) **природи**, *наближені до нульового показника відповідники* для **ономатопів як живої** (16,6% для *хрю-хрю* (哼哼 hēnghēng), 10% – *куд-кудак* (咯咯哒 gēgēdā), 3,3% – *мур-мур* (呼噜 hūlū)), так і **неживої** (13,3% для *бум-бум* (嘣嘣 bēngbēng), 6,7% – *бульк* (扑通 pūtōng), 3,3% – *кап-кап* (滴沥 dīlì), 3,3% – *бух-бух* (当当 dāngdāng)) **природи**.

Якщо сума наданих китайськими інформантами правильних відповідників до загальної кількості ономатопів живої природи становить 44,2%, то **неживої** – лише 20%. Загальна сума показників ономатопів живої / неживої природи – **64,2%**.

Зіставно-типологічне опрацювання отриманих результатів показує, що носії китайської і української мов майже без перешкод сприймають більшу кількість **звуконаслідувань живої / неживої природи**. Відсотки сприйняття досить високі (кит. 62,6%; укр. 64,2%). Майже половина звуконаслідувань групи неживої природи не була визначена жодним із інформантів обох мов (7 ономатопів із 15).

Якщо зовнішня форма (план вираження) звуконаслідувань збігається за звуковим складом: *嘎嘎 gāgā* (га-га), *喵喵 miāomiāo* (няу-няу), *咩咩 miēmiē* (ме-ме) *哞哞 mōumōu* (му-му), то закономірно, що відсоток сприйняття їх є високим (від 90% і вище) в обох мовах.

На другому місці за ступенем сприйняття перебувають ті ономотопи, які збігаються за певними звуковими характеристиками (наприклад, за місцем або способом творення): тук-тук – 冬冬 *dōngdōng* (кит. 46,6%; укр. 80%) та тік-так – 嘀嗒 *dīdā* (кит. 73,3%; укр. 76,7%) (на початку складів в обох мовах наявні передньоязикові щілинні приголосні).

Звуконаслідування 汪汪 *wāngwāng* (гав-гав) – кит. 63,3%; укр. 60%; 唧唧 *jījī* (дз-з-з) – кит. 53,3%; укр. 73,3%; 呱呱 *guāguā* (ква-ква) – кит. 80%; укр. 66,7%, незважаючи на фонетичні розбіжності, адекватно сприймаються носіями обох мов. У цих випадках спрацьовує форма ономотопа, що імітує звуки з тривалим звучанням, зокрема повтори в їх складі.

Експериментальні результати свідчать про середній ступінь міжмовного іконізму звуконаслідувань китайської та української мов, який проявляється у відображенні позначуваного через позначення і який перевищує поріг за 60%.

Це підтверджує аргументи представників звуконаслідувальної гіпотези походження людської мови на користь того, що первинна звукозображальна мова складалася здебільшого з основ / коренів (і це більшою мірою збереглося в мовах ізолятивного / кореневого типу, які одними з перших відділилися від допрамовного релікту, меншою мірою, але збереглося – в мовах флективного типу).

Для перевірки припущення про універсальність звукосимволізму різнотипологічних мов: про наявність відповідності між фонетичною оболонкою слова і його образним значенням (символікою) згідно зі схемою асоціативного зв'язку “звук – емоція” було проведено другу частину експерименту.

Інформантам – українським студентам (30) 3-го курсу КНЛУ, які не володіють китайською мовою, було запропоновано виконати таке завдання: “Прослухайте аудіозапис антонімів китайською мовою та доберіть до них відповідні українські антонімічні слова”. Пари антонімів повторювалися тричі з інтервалом у 5 секунд між словами й 15 секунд – між парами слів.

У цій частині експерименту було застосовано методику С. Цуру, який запропонував інформантам-американцям дібрати англійські відповідники до антонімів японської мови (за опозицією “поганий” – “хороший”). За результатами експерименту учений обґрунтував явище універсального фонетичного символізму.

Відібрані для експерименту 15 пар антонімів (за методикою С. Цуру) були записані носієм китайської мови (путунхуа) й озвучені українським інформантам, з-поміж яких переважно контрарні пари: 老的 *lǎode* – 年轻 *niánqīng* (старий – молодий), 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* (веселий – сумний), 残酷 *cánkù* – 嫩的 *nènde* (грубий – ніжний), 重的 *zhòngde* – 轻的 *qīngde* (важкий – легкий), 肮脏 *āngzāng* – 干净 *gānjìng* (брудний – чистий), 聪明 *cōngmíng* – 愚蠢 *yúchǔn* (розумний – дурний), 大声 *dàshēng* – 安静 *ānjìng* (гучний – тихий), 明亮 *míngliàng* – 黑暗 *hēi'àn* (світлий – темний), 简单 *jiǎndān* – 复杂 *fùzá* (простий – складний), 善良 *shànliáng* – 恶的 *ède* (добрий – злий), 生病 *shēngbìng* – 舒服 *shūfu* (хворий – здоровий), 强大 *qiángdà* – 软弱 *sōngruò* (сильний – слабкий), 贪婪 *tānlán* – 慷慨 *kāngkǎi* (жадібний – щедрий), 懒的 *lǎnde* – 勤劳 *qínláo* (ледачий – працьовитий) і комплементарна: 活的 *huóde* – 死的 *sǐde* (живий – мертвий) пара.

Аналіз одержаних експериментальних даних було опрацьовано для кожної антонімічної пари в її відношенні до загальної кількості антонімічних пар (15) за формулою:

$$X_{1-15} (\%) = 3C_{n(1-15)} / 30 * 100\%,$$

де $X_{1-15} (\%)$ – відсоток середнього арифметичного кількісної вибірки для певної антонімічної пари, $3C_{n(1-15)}$ – кількість правильних відповідей інформантів для кожної антонімічної пари (1–15), 30 – загальна кількість відповідей (як правильних, так і неправильних) антонімічних пар (результати подано в Табл. 3).

Наступний етап опрацювання одержаних експериментальних даних полягав в обчисленні відношення суми наданих інформантами правильних відповідей антонімічних пар до загальної кількості антонімічних пар за формулою:

$$X_{\text{заг.}} (\%) = X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%) / 15,$$

де $X_{\text{заг.}} (\%)$ – відсоток середнього показника кількісної вибірки для всіх антонімічних пар (15), $X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%)$ – відсоток суми результатів правильних відповідей для всіх антонімічних пар.

Таблиця 3

Результати сприйняття антонімічних пар

№	Антонімічні пари китайською мовою	Правильні відповіді		Антонімічні пари українською мовою
		кількість	%	
1.	残酷 cánkù – 嫩的 nènde	26	86,7%	грубий – ніжний
2.	重的 zhòngde – 轻的 qīngde	26	86,7%	важкий – легкий
3.	善良 shànliáng – 恶的 ède	25	83,3%	добрий – злий
4.	快乐 kuàilè – 悲伤 bēishāng	24	80%	веселий – сумний
5.	聪明 cōngmíng – 愚蠢 yúchǔn	22	73,3%	розумний – дурний
6.	懒的 lǎnde – 勤劳 qínláo	19	63,3%	ледачий – працьовитий
7.	明亮 míngliàng – 黑暗 hēi'àn	19	63,3%	світлий – темний
8.	简单 jiǎndān – 复杂 fùzá	19	63,3%	простий – складний
9.	老的 lǎode – 年轻 niánqīng	19	63,3%	старий – молодий
10.	活的 huóde – 死的 sǐde	19	63,3%	живий – мертвий
11.	强大 qiángdà – 松弱 sōngruò	17	56,7%	сильний – слабкий
12.	贪婪 tānlán – 慷慨 kāngkǎi	16	53,3%	жадібний – щедрий
13.	生病 shēngbìng – 舒服 shūfu	14	46,7%	хворий – здоровий
14.	肮脏 āngzāng – 干净 gānjìng	11	36,6%	брудний – чистий
15.	大声 dàshēng – 安静 ānjìng	10	33,3%	гучний – тихий

86,7% правильних відповідей зафіксовано для пари *残酷 cánkù – 嫩的 nènde / грубий – ніжний* завдяки кореляції звукових оболонок слів *嫩的 nènde* у китайській та *ніжний* – в українській мовах, а також для пари *重的 zhòngde – 轻的 qīngde / важкий – легкий*, оскільки звукова напруженість твердих приголосних у протиставленні м'якому звучанню приголосних у цій парі допомогла коректно визначити опозиційні відповідники.

Така ж тенденція простежується для пари 善良 shànliáng – 惡的 ède / добрий – злий з показником 83,3%. Високий відсоток розпізнавання пар 快乐 kuàilè – 悲伤 bēishāng / веселий – сумний (80%) і 聰明 cōngmíng – 愚蠢 yúchǔn / розумний – дурний (73,3%) пояснюється, найімовірніше, таким феноменом, як міжмовний іконізм та універсальний звукосимволізм, характерний здебільшого для контрарних антонімів.

При визначенні правильних пар антонімів труднощі викликали кілька пар: 大声 dàshēng – 安靜 ānjìng / гучний – тихий (33,3%), 肮脏 āngzāng – 干净 gānjìng / брудний – чистий (36,6%), 生病 shēngbìng – 舒服 shūfu / хворий – здоровий (46,7%).

Аналіз отриманих результатів показав високий відсоток (63,5%) сприйняття українськими інформантами звукосимволічних антонімічних пар китайської мови, що доводить мотивований зв'язок звукової оболонки слова з його образним значенням і підтверджує наявність універсального звукосимволізму в різногенетичних і різнотипологічних мовах.

ВИСНОВКИ

Теоретична концепція дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) емпіричні й експериментальні дослідження питань звукозображальності надали переконливі результати для критики сосюрівського принципу довільності/умовності мовного знака; 2) теорія звукозображення стала фундаментом для подальшого доведення мотивованості мовного знака; 3) звукозображальна система кожної мови включає дві підсистеми: звуконаслідувальну та звукосимволічну, одиниці яких засновані на різних типах зв'язку мовного знака: перші – на зовнішньому типі мотивованості (акустичному), другі – на внутрішньому; 4) звуконаслідувальні й звукосимволічні слова об'єднані спільною фонетичною мотивованістю, яка стала об'єктом вивчення у фоносемантиці; 5) звуконаслідування – ономотопи вживаються на позначення умовної імітації, відтворення звучань навколишньої дійсності фонетичними засобами певної мови, тимчасом в основу номінації звукосимволічних слів покладені ознаки сенсорики, набуті через зір, нюх, смак, дотик, відчуття; 6) у перших провідну роль відіграє акустичний ефект, у других – оптичний.

Звукозображальність є однією з гіпотез походження людської мови, до якої сьогодні апелюють представники біологічної теорії глотогенезу і яка продовжує обговорюватися у двох аспектах: в аспекті штучного походження мови (макромутаційного, де чинником виникнення мови вважають позапланетний світ) і природного (еволюційного).

У дисертації розроблено новий фоносемантико-психолінгвістичний підхід для встановлення семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах.

Виявлено чотири типи фоносемантичних ономотопів – звуконаслідувальних слів – у зіставляваних мовах: артефактофонний (кит. – 42%; укр. – 38%), антропофонний (кит. – 25%; укр. – 31%), зоофонний (кит. – 19%; укр. – 26%) та натурофонний (кит. – 14%; укр. – 5%). Зафіксовано переважання у китайській мові артефактофонів третього виду (25%) й артикуляційних антропофонів (18%).

Найменша кількість ономатоїв китайської мови припадає на натурофони, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (5%), й артефактофони – наслідування звуків гри на музичних інструментах (4%). В українській мові також переважають артефактофони третього виду (22%) й артикуляційні антропофони (20%). Це пояснюється усвідомленням важливості людського фактора в мовному знакові.

Найменш представлені в українській мові натурофони, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру (1%), та натурофони, що наслідують звучання рідини (4%).

Розроблено нову класифікацію для систематизації структурних типів китайських та українських ономатоїв, яка включає: прості односкладові ономатої (кит. – 23%; укр. – 56%); складні двоскладові ономатої (кит. – 33%; укр. – 12%); складні редульковані (кит. – 35%; укр. – 29%); складні парні (кит. – 6%; укр. – 2%) та складні багатоскладові (кит. – 3%; укр. – 1%).

Установлено, що в українській мові вдвічі більше односкладових ономатоїв, ніж у китайській (кит. – 23%; укр. – 56%), які до того ж є найбільшими за кількісними показниками й серед інших структурних типів в українській мові. Односкладовими українськими звуконаслідуваннями переважно є артефактофони: звуки ударів, шуму, стуку, падіння. У китайській мові, навпаки, домінують складні ономатої з двоскладовою формою (двоскладові, редульковані та парні), ніж в українській (кит. – 74%; укр. – 38%). Двоскладова форма, зокрема редулькована, властива зоофонам, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. Антропофони та натурофони, як правило, теж мають двоскладову форму. Це можна частково пояснити словотвірними характеристиками сучасної китайської мови. Двоскладова форма, зокрема редулькована, властива зоофонам, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. Антропофони та натурофони, як правило, теж мають двоскладову форму.

Вперше у зіставній звукозображальній (фоносемантичній) лінгвістиці проведено асоціативний експеримент із носіями китайської та української мов, результати якого доводять, що звукова форма ономатоїв незалежно від генетичного походження мови є мотивованою їхнім змістом, і що в кожній мові вони належать до іконічного типу знаків білатерально-асоціативної природи.

Виявлено ступені сприйняття носіями мов семантичних типів ономатоїв. Передбачувано високими виявилися результати сприйняття ономатоїв живої природи (44,2% – носіями китайської мови і 45,1% – носіями української мови), що свідчить про високий ступінь іконізму. Менший відсоток сприйняття ономатоїв (20% – носіями китайської мови і 17,5% – носіями української мови) характерний для семантичного типу позначень неживої природи, що зумовлено низьким ступенем їхньої іконічності.

Результати експерименту показали, що реципієнтам для вибору правильного відповідника допомогли такі характеристики, як акустико-артикуляційна схожість (особливо це стосується ономатоїв живої природи), редулькація, яка використовується в обох мовах для позначення звуків із тривалим звучанням, а також вживання різких, уривчастих звуків.

Це надало змогу схарактеризувати іконічність як універсальний спосіб збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту мовного знака, який виявляється у відображенні позначуваного через позначення (загальний відсоток упізнавання українськомовними реципієнтами китайських звуконаслідувань – 62,6%; загальний відсоток упізнавання китайськомовними реципієнтами українських звуконаслідувань – 64,2%).

Підтверджено припущення про універсальність звукосимволізму різнотипологічних мов: про наявність відповідності між звуковою оболонкою слова і його образним значенням (символікою) згідно зі схемою асоціативного зв'язку “звук – емоція”, витоки якого сягають діахронії й відображені в синхронії.

Сформульовано новий для лінгвокомпаративістики висновок про те, що міжмовний характер іконізму відображає спільні первісні когнітивні здатності людини як результат тривалої мовної еволюції.

Подальші дослідження будуть пов'язані з продовженням проведення експерименту з носіями китайської мови на предмет сприйняття ними звукосимволічних пар української мови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Малинюк І. В. Звукообразность у контексті теорій походження мови. *Нова Філологія* : зб. наук. праць / за заг. ред. Т. О. Козлова, Р. Христіанінова та ін. Запоріжжя : Вид-во Запорізького національного університету, 2012. № 51. С. 118–122.

2. Малинюк І. В. Актуалізація проблеми зв'язку звука і значення в європейській і східній наукових традиціях. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія* : наук. журн. / за гол. ред. С. В. Волкової. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. Т. 15. № 1. С. 102–108.

3. Малинюк І. В. Історія дослідження звукообразності у китайській лінгвістиці. *Слов'янський збірник* : зб. наук. праць / за заг. ред. Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза. Одеса : Вид-во Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 2012. Ч. 2. С. 416–422.

4. Малинюк І. В. До проблеми звукообразності в китайському мовознавстві. *Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі*. Львів : Наукова філологічна організація “Логос”, 2012. С. 42–47.

5. Малинюк І. В. Міждисциплінарний підхід до вивчення звукообразності. *Science and education a new dimension: Philology* / Managing editor : Barkáts N. Budapest, 2019. С. 38–41.

6. Малинюк І. В. Звукообразна лексика у контексті походження мови. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 171–172.

7. Малинюк І. В. Концепції звукообразності в світовому мовознавстві. *Україна і світ: діалог мов та культур* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. С. 76.

8. Малинюк И. В. Звукоподражательные и звукосимволические слова как составные звукоизобразительной лексики. *Наукова дискусія: питання філології*,

мистецтвознавства та культурології : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Москва : Вид. міжнародний центр науки і освіти, 2012. С. 78–81.

9. Малинюк І. В. Семантичні особливості звуконаслідувальної лексики у сучасній китайській мові. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2020. С. 178–180.

АНОТАЦІЯ

Малинюк І. В. Типологія звукозображальних слів у китайській та українській мовах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, МОН України, 2021.

У дисертації представлено новий фоносемантико-психолінгвістичний підхід для встановлення семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах. Диференційовано терміни “звуконаслідувальні слова” і “звукосимволічні слова” на основі типів їхньої мотивованості; розроблено комплексну методику зіставно-типологічного й експериментального дослідження звукозображальних слів у китайській та українській мовах; виявлено 4 семантичні типи ономотопів і 5 структурних типів з їх видами у кожній із досліджуваних мов; доведено, що ономотопи є знаками іконічного типу; експериментально перевірено міжмовний характер знакового іконізму; експериментально підтверджено наявність універсального звукосимволізму; схарактеризовано закономірності й відмінності в асоціативно-функційних типах звукосимволічних слів китайської та української мов.

Ключові слова: звукозображальні слова, звуконаслідування / ономотопи, звукосимволічні слова, експеримент, семантичні й структурні типи, міжмовний іконізм.

АННОТАЦИЯ

Малинюк И. В. Типология звукоизобразительных слов в китайском и украинском языках. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, МОН Украины, 2021.

В диссертации предложен новый фоносемантико-психолингвистический подход для установления семантико-структурной и ассоциативно-функциональной типологии звукоизобразительных слов в китайском и украинском языках. Дифференцированы термины “звукоподражательные слова” и “звукосимволические слова” на основании типов их мотивированности; разработана комплексная методика сопоставительно-типологического и экспериментального исследования звукоизобразительных слов в китайском и украинском языках; выявлены 4

семантических типа ономатопов и 5 структурных типов с их видами в каждой из исследуемых языков; доказано, что ономатопы являются знаками иконического типа; экспериментально проверен межъязыковой характер знакового иконизма; экспериментально подтверждено наличие универсального звуко-символизма; охарактеризованы закономерности и отличия в ассоциативно-функциональных типах звуко-символических слов китайского и украинского языков.

Ключевые слова: звукоизобразительные слова, ономатопеические слова, звуко-символические слова, эксперимент, семантические и структурные типы, межъязыковой иконизм.

ABSTRACT

Malynyuk I. V. Typology of Sound Image Words in Chinese and Ukrainian. – Manuscript.

Thesis for Candidate of Sciences Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – “Comparative, Historical and Typological Linguistics”. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2021.

The thesis represents a new approach for establishing different aspects of the typology of sound symbolic image in Chinese and Ukrainian: semantic-structural and associative-functional. The lexicographic card index of onomatopoeic words in Chinese (191) and Ukrainian (199) has been for the first time compiled.

A new terminological designation for the identification of the four types of semantic onomatopoeias in the compared languages has been proposed: artifactophonic (Chinese – 42%; Ukrainian – 38%), anthropophonic (Chinese – 25%; Ukrainian – 31%), zoophonic (Chinese – 19%; Ukrainian – 26%) and naturophonic (Chinese – 14%; Ukrainian – 5%). Artifactophonic type is represented by the following subtypes: onomatopoeias that imitate the sounds of musical instruments (Chinese – 4%; Ukrainian – 5%), mechanisms (Chinese – 13%; Ukrainian – 11%), noises of different nature (Chinese – 25%; Ukrainian – 22%). Anthropophonic type includes the following subtypes: articulatory (Chinese – 18%; Ukrainian – 20%) and actional (Chinese – 7%; Ukrainian – 11%). Zoophonic type comprises such subtypes, as: onomatopoeias that imitate the cries of animals (Chinese – 12%; Ukrainian – 17%), the sounds of birds (Chinese – 7%; Ukrainian – 9%). The naturophonic type embraces the following subtypes: onomatopoeia associated with the roar of thunder, gust of wind, fire (Chinese – 5%; Ukrainian – 1%), the sounds of liquids (Chinese – 9%; Ukrainian – 4%).

A new classification of the structural types of Chinese and Ukrainian onomatopoeias has been elaborated: simple one-component (Chinese – 23%; Ukrainian – 56%), composite two-component (Chinese – 33%; Ukrainian – 12%) and multi-component (Chinese – 3%; Ukrainian – 1%), reduplicated (Chinese – 35%; Ukrainian – 29%) and paired (Chinese – 6%; Ukrainian – 2%).

Associative-receptive experiment on perception of the sound form and meaning of onomatopoeias by native speakers of Chinese and Ukrainian languages has been conducted. The results obtained proved that the phonemic shapes of the sound imitations are motivated by their meaning, belonging in Chinese and Ukrainian to the iconic type of associative nature.

A new conclusion for Cognitive Linguistic Comparative Studies has been formulated: the interlingual nature of iconism reflects the common proto-language cognitive abilities of a human-being as a result of a long-term language evolution. The iconism of Chinese and Ukrainian sound-imitating words as a universal way of preserving the language sign identity of form and meaning has been proved.

The differences in the degrees of onomatopoeias semantic types' perception by native speakers of Chinese and Ukrainian languages have been revealed. The wildlife group onomatopoeias perception is high (44,2% – Chinese, 45,1% – Ukrainian), being characterised in Chinese and Ukrainian by the different degrees of productivity.

The inanimate nature onomatopoeias are characterised by a lower percentage of perception (20% – Chinese, 17,5% – Ukrainian) due to their low degree of their iconicity. The total percentage of wildlife group and inanimate nature recognition by the native speakers of Ukrainian and Chinese languages comprises 62,6% and 64,2%, respectively.

The universality and sound symbolism of typologically different languages have been assumed: the correspondence between the phonemic level of the word and its figurative meaning according to the scheme of associative connection “sound – emotion”. In order to verify and to determine the degree of sound symbolic words iconicity the second part of the experiment has been carried out. It was based on the antonymous pairs of adjectives in Chinese and Ukrainian.

The percentage of sound-symbolic antonymous pairs in Chinese recognition has been experimentally shown (63,5%), which exceeds the threshold of randomness. In the conditions of emotionally brightly coloured sound-symbolic words and their meanings in an unfamiliar language mutual opposition, the necessary information has been withdrawn by the respondents, which is confirmed by a high percentage of correct recognition of the pairs, being explained by the unconscious mental processes that are actualised when recognising words of an unfamiliar language.

Keywords: sound image words, sound imitations / onomatopoeias, sound symbolic words, experiment, semantic and structural types, interlingual iconism.

Підписано до друку 02.04.2021 р. Зам. № 208.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк – цифровий.
Наклад 100 прим. Ум. друк. арк. 0,9.
Друк ЦП «КОМПРИНТ». Свідоцтво ДК №4131 від 04.08.2011 р.
м. Київ, вул. Предславинська, 28
095-941-84-99, 067-209-54-30
email: komprint@ukr.net